

KAROL LINDER

O MUNDURZE LEGIONÓW

Opublikowane przez Stanisława Ledóchowskiego akwarele ze zbiorów Norberta Zawiszy oraz rozprawa Stanisława Ledóchowskiego na temat ww akwarel stanowią cenny wkład do historii munduru polskiego okresu Legionów i Księstwa Warszawskiego.

Cenna jest zwłaszcza akwarela przedstawiająca legionistę z Legionu Dąbrowskiego, gdyż do historii jego ubioru posiadamy niewiele i to sprzecznych materiałów. Za zasadnicze źródło powinniśmy uważać przepisy cytowane w „Pamiętniku” gen. Jana Henryka Dąbrowskiego¹. Na ich podstawie zostały zapewne odtworzone mundury legionistów w pracach B. Gembarzewskiego: w „Księdze Chwały Piechoty”² i rysunkach tegoż autora, w zbiorach Archiwum Ikonograficznego Muzeum WP³ oraz w rys. St. Haykowskiego do albumu W. Dziewanowskiego „Mundury Wojska Polskiego”⁴.

Zasadniczo ubiór polski, tj. czapka, kurtka i pantalony, miał być zachowany w Legionach,⁵ oczywiście chodzi o ostatni ubiór wojsk Rze-

¹ Jenerała Henryka Dąbrowskiego Pamiętnik Wojskowy Legionów Polskich we Włoszech, poparty notami wyjaśniającymi, przełożył z francuskiego rękopisu nieogłoszonego drukiem na język polski Ludwik Miłkowski — Poznań 1864, s. 195—196, rozdział „Ubiór”.

² Księga Chwały Piechoty, Warszawa 1937—1939. Tablica barwna „Legia włoska i naddunajska 1797—1802”.

³ Nr inw. MWP 35210/1, 35206, 35210/2.

⁴ Mundury Wojska Polskiego opracował Władysław Dziewanowski przy współudziale Józefa Konopki — tablice i opracowanie graficzne Xawerego Koźmińskiego i Stanisława Haykowskiego — Lwów — Warszawa 1939, tablice XV i XVI.

⁵ „Ubiór, znaki wojskowe i organizacja tego korpusu zbliżyć się będą jak można najwięcej do zwyczajów polskich” (Ugoda zawarta między Administracją Generalną Lombardii... a obywatelem Dąbrowskim, generałem porucznikiem polskim ... Mediolan 20 nivose r. N — 9 stycznia 1797).

„Jego (tj. Legionów) ubiór, język i charakter zachowany narodowy zachował na południu Polsce Polaków” (z odezwy gen. H. Dąbrowskiego do legionistów z dnia 31 lipca 1797 r.).

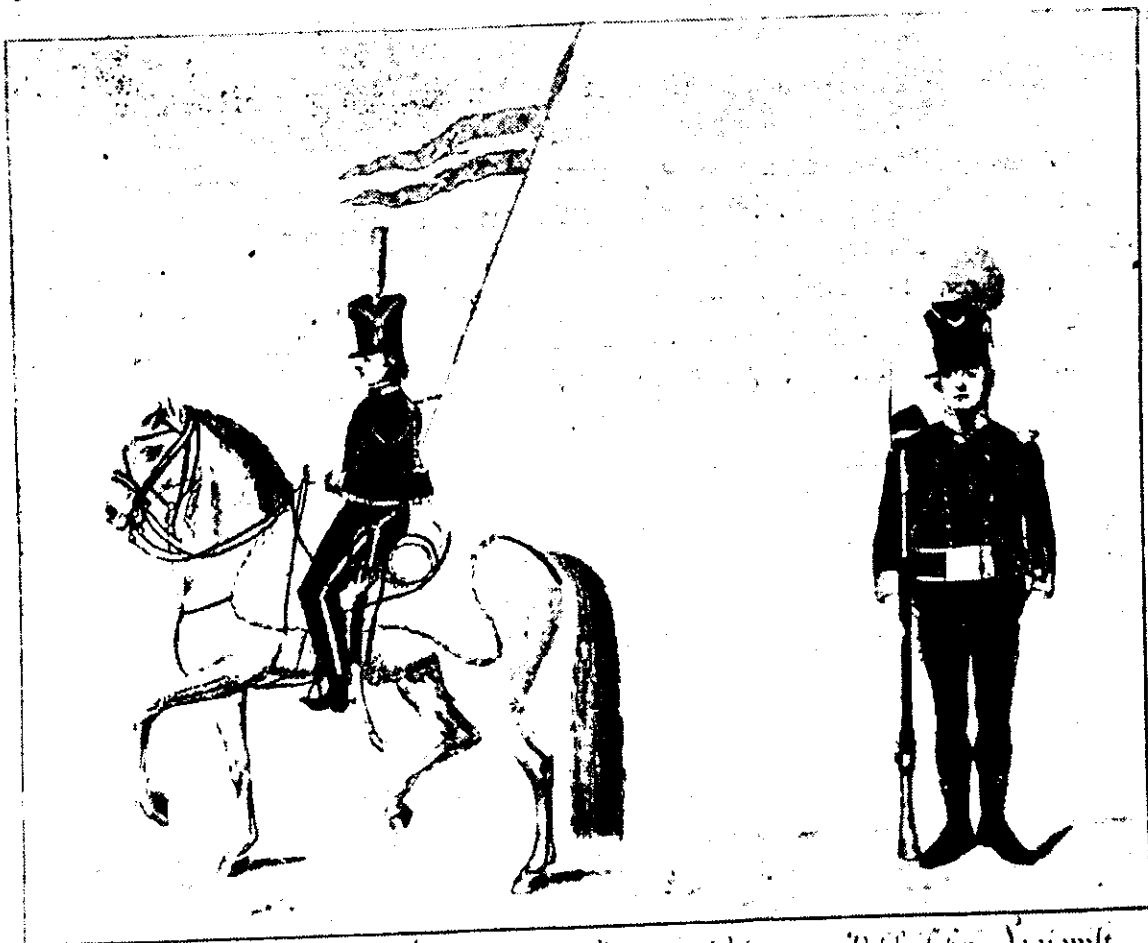
czypospolitej, a więc z lat 1790—94. Ryciny z pierwszej połowy XIX w., a więc oparte zapewne na źródłowych materiałach, a pokrywające się całkowicie z wizerunkiem legionisty ze zbioru N. Zawiszy, dają nam świadectwo, że mundur wojsk Rzeczypospolitej odrodził się w Legionach, był wzorem dla mundurów Księstwa Warszawskiego, a częściowo i piechoty Królestwa Kongresowego. Postaram się pokrótce przedstawić linię rozwojową naszego munduru w tym okresie.

Obok opisanej wyżej akwareli przedstawiającej legionistę Dąbrowskiego do okresu przed unifikacją munduru w 1799—1800 r. należy odnieść 3 ryciny francuskie (wszystkie litografowane z nie znanego nam oryginału).

„§ 2. Ubiór, oznaki wojskowe, barwa mundurów każdego batalionu, kodeks kar wojskowy będą zgodne ze zwyczajami i regulaminami wojskowymi polskimi...” (Konwencja zawarta między Dyrektoriatem Wykonawczym Rzeczypospolitej Ciszalpińskiej i generałem-lejtnantem Dąbrowskim... Mediolan, 27 brumaire VI roku — 17 listopada 1797 r.).

„Mundur polski winien być całkiem zachowany to jest: kurtka, pantalon i czapka”. (Ostateczna organizacja korpusu legionów polskich. Mediolan 1797 — Pamiętnik gen. H. Dąbrowskiego).

nału A. Marbota) znajdujące się w zbiorach Muzeum WP⁶. Wszystkie one przedstawiają legionistę w identycznym ubiorze i identycznej pozycji, ale kolorowane są odmiennie. Na litografii G. Davida legionista ma tylko pasowe wypustki na granatowym mundurze (na wzór lekkiej piechoty francuskiej, a nie dawnego wojska polskiego, które miało wyłogi), tak jak na opisaniej przez S. Ledóchowskiego akwareli. Natomiast na obu pozostałych rycinach legioniści mają wyłogi, tak jak w wojsku Rzeczypospolitej. Na obu rycinach wyłogi są pasowe (według przepisów karmazynowe); może to błąd kolorującego (w rycinach francuskich często np. szwoleżerzy mają pasowe czapki i wyłogi), a może wynikało to z trudności gospodarczych (zapewne łatwiej było o sukno pasowe, używane przez całą piechotę i artylerię francuską, jak o karmazynowe)⁷.

Polak Legionista Legionarius Polonus Poleski Legionist.

⁶ Litografia kolorowana — rys. Alfred de Marbot, lit. Gustave David, nr inw. MWP — 8803. Litografia kolorowana „Costumes de l'Armée Française — Troupes Etrangères, nr inw. MWP 8799. Tablica nr 43 w albumie „Costumes de l'Armée Française” Ch. Vernier, 1845, nr inw. MWP 48075.

⁷ Może to być też wskazówką, że mimo oporów (patrz list gen. Rymkiewicza do A. Kosińskiego z 20 listopada 1798) wprowadzono pasowe wyłogi.

Pasowe obszycie kamaszy — typowe dla grenadierów i karabinierów, natomiast naramienniki i pompony typu fizylierskiego kazałyby raczej zaliczyć obu legionistów do fizyliarów. Zastanawiający szczegół we wszystkich trzech rycinach — to brak lederwerków (bandolierów do tasaka i ładownicy), natomiast wyraźnie widać w pasie pod szarfą tkwiące ładunki, tak jak widać je na akwareli J. Harasimowicza⁸ przedstawiającej strzelca z lat 1790—94. Na akwareli ze zbiorów Norberta Zawiszy legionista ma bandolier do ładownicy (tak jak piechota z lat 1790—94), tasak ma zapewne na pasie głównym (znowu nawiązanie do wzorów polskich, gdyż Francuzi nosili tasak na bandolierze). Sądzę, że Marbot przedstawił strzelca Legionów, stąd ładunki w pasie i brak bandoliera oraz wypustki zamiast wyłogów, i tak też pokolorowano rycinę Davida, natomiast w obu pozostałych pokolorowano tę figurę jak fizyliera (brak kity i szlif wyklucza grenadiera)⁹.

Najwięcej wątpliwości budzić mogłaby czapka przez swą całkowitą odmienną od sztywnej czapki z daszkiem i kordonami, jakie spotykamy w wyżej cytowanych opracowaniach, tj. B. Gembarzewskiego i W. Dziewanowskiego. Przy porównaniu z czapkami z okresu Rzeczypospolitej¹⁰ i czapkami typu polskiego z lat 1800—1815 widzimy, że przedstawiona na akwarelach ze zbiorów N. Zawiszy i ww rycinach jest właśnie ogniwem łączącym czapkę dawnych wojsk polskich z kaszkietem piechoty i ułanów Księstwa Warszawskiego.

Przepis legionowy mówi, że „czapka” ma być „polska”; oczywiście, że nie mogło chodzić o czapki piechoty z lat 1790—94, takie jakie widzimy na gwaszach Stachowicza i rysunkach Norblina i Orłowskiego, tj. kaszkiety z kitą, piórem, daszkiem i blachą przednią.¹¹ Czapki te nie miały dłuższej tradycji, były zapewne zbyt kosztowne i pracochłonne. Otrzymali więc legioniści czapki, takie jak sądząc z materiałów ikonograficznych¹² nosiła piechota Rzeczypospolitej do ubioru codziennego —

⁸ Akwarela J. Harasimowicza przedst. strzelca z lat 1790—94, nr inw. MWP 39405.

⁹ Para pistoletów tkwiąca w pasie legionisty na akwareli ze zbioru N. Zawiszy potwierdza ten domysł. Noszą je w identyczny sposób strzelcy francuscy z okresu Rewolucji i Dyktatoriatu na rys. zatytułowanych: „Grenadier et Chasseur de la Garde Nationale parissienne (1791)” sztych Villaina wg Vieil — Castel i „La Patrie en Danger” sztych Raffeta i Planty obie ryciny zamieszczone w „Histoire de l'Armée française” oprac. płk Revol — wyd. Larousse — Paryż 1929.

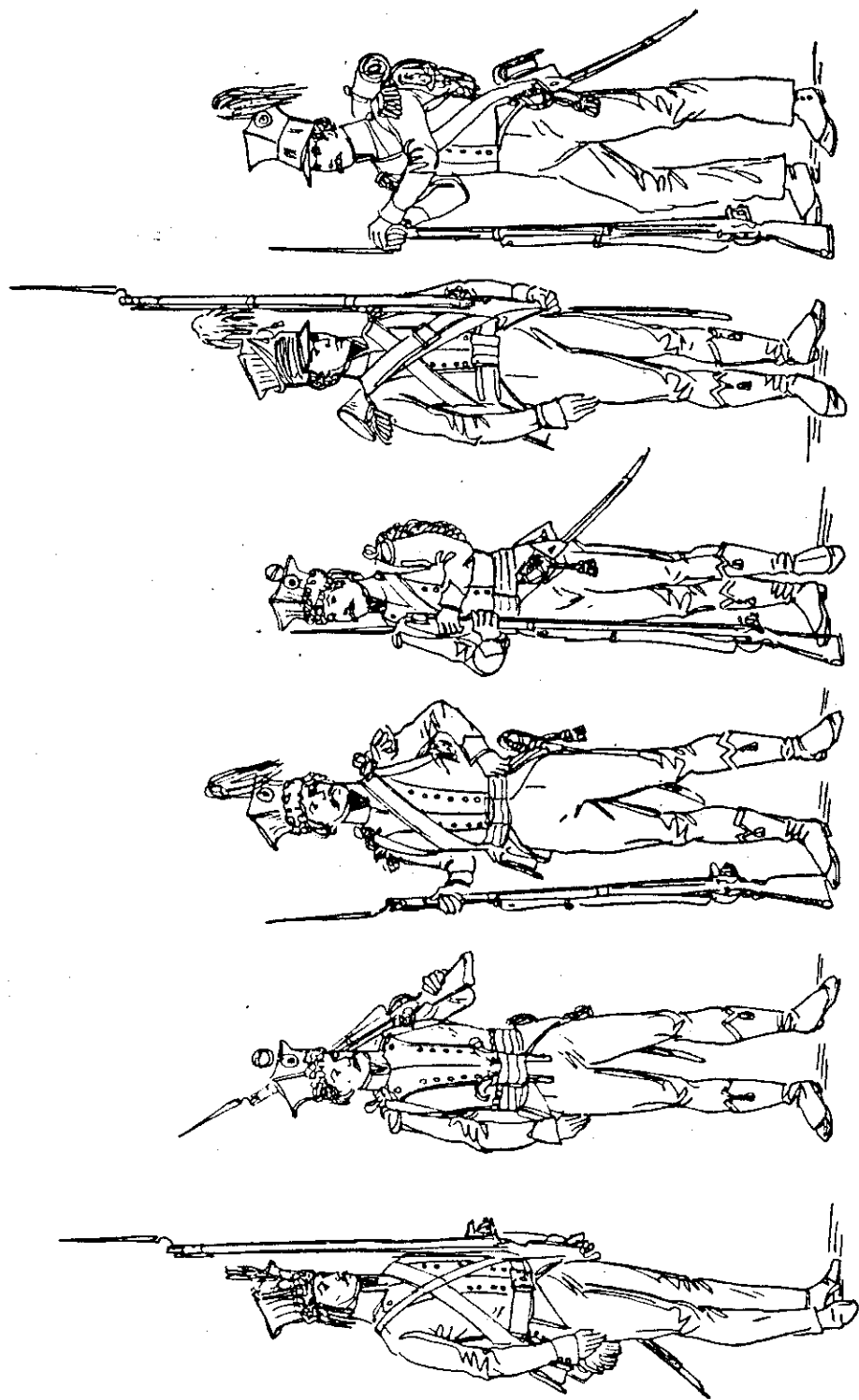
¹⁰ a) Czapka Tadeusza Kościuszki, nr inw. 24448* MWP,

b) czapka Jana Henryka Dąbrowskiego (z okresu Legionów), nr inw. 15565 MWP,

c) czapka towarzysza Kawalerii Narodowej — nr inw. 24434 MWP.

¹¹ Czapka szeregowego piechoty z lat 1792—94, nr inw. 960 MWP.

¹² a) Akwarela J. Harasimowicza przedst. oficera piechoty z lat 1790—94, nr inw. 39405 MWP, b) obraz ol. Norblina de la Gourdain „Tracenie Targowiczian in effigie w Warszawie 1794 r.” Muzeum Narodowe w Warszawie, nr in. 22496.

1. Szeregowy regimentu piechoty Działynskiego 1794 r. Kurtka, czapka i spodnie granatowe, kołnierz, rabaty i wyłogi żółte. Pasy białe. Baranek u czapki siwy, kita i kokarda białe, wg wyżej cytowanego obrazu J. P. Norblina przedstawiającego wieszanie Targowiczan in effigie

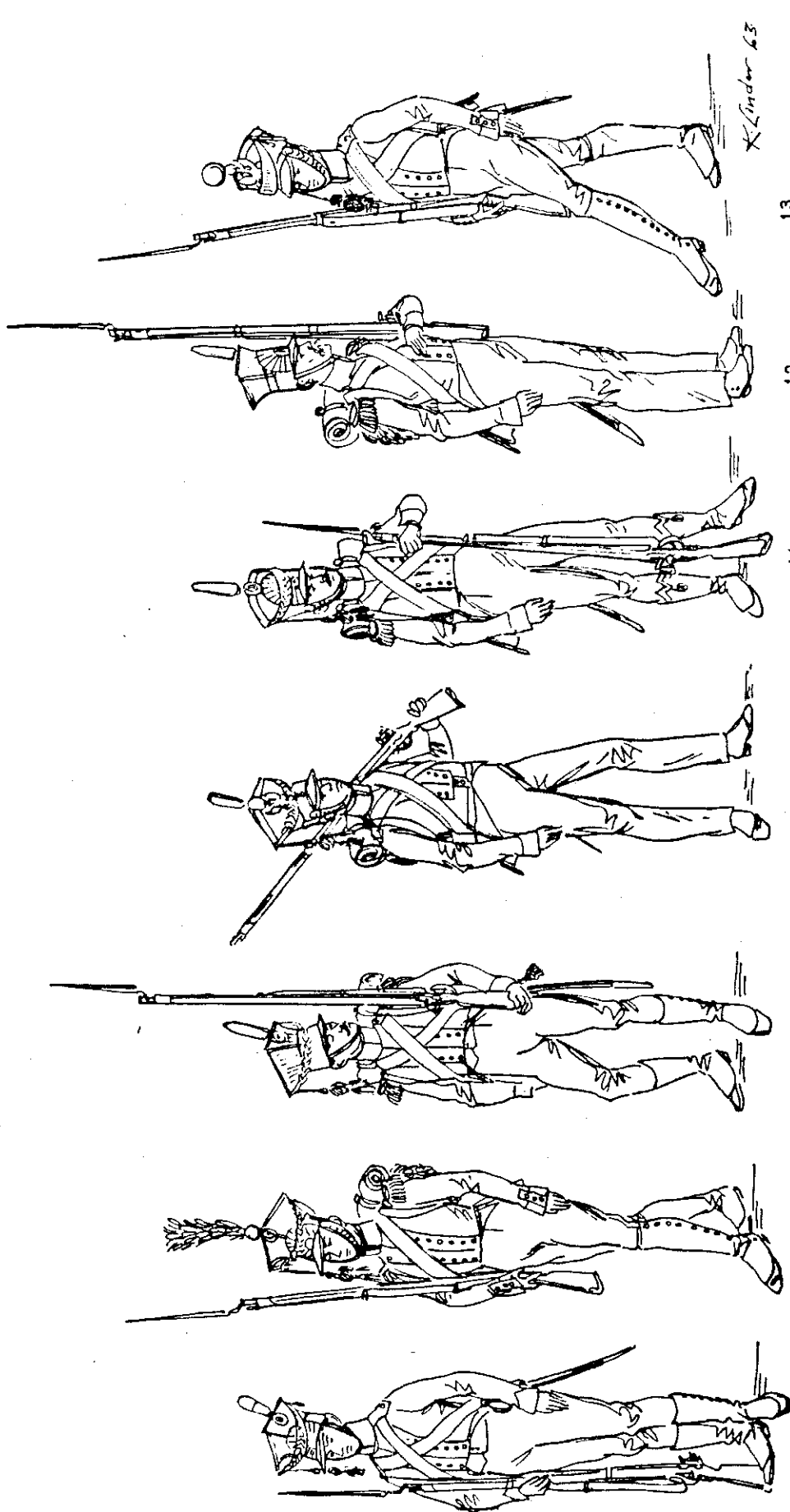
2. Strzelec legionów 1797—1799: czapka, kurtka i spodnie granatowe z wypustkami czerwonymi. Pas niebiesko-biało-pasowy. Pompon żółto-czerwony. Wg akwarel ze zbiorów N. Zawiszy i litografii A. Marbota — G. Davida

3. Grenadier legionów 1797—1799: czapka, kurtka i spodnie granatowe, kołnierz, rabaty i wyłogi rękawów barwy batalionowej. Bandolier do ładownicy biały, pas trójbarny. Kita i szlify pasowe, także obszycie kamaszy. Rekonstrukcja autora

4. Fizylier legionów: ubiór jak u grenadiera, w miejsce kity pompon, zamiast szlif granatowe naramienniki z wypustką. Rekonstrukcja autora

5. Grenadier (karabinier?) Legii Naddunajskiej 1800 r. Czapka, kurtka i spodnie granatowe. Kołnierz i wyłogi rękawów karmazynowe z białą wypustką. Wypustka rabatów i granatowego pasa karmazynowa. W miejscu kłamy trzy strefy: niebieska, biała i pasowa. Szlify, kita i obszycie kamaszy pasowe. Lederwerki czarne. Wg rycin z epoki „Polak Legionista—Legionnaire Polonais — Pohlischer Legionist”. Nr nr inw. 37584 MWP i 3937 MWP

6. Grenadier 114 półbrygady polskiej 1803. Czapka i kurtka granatowe, kołnierz, rabaty i wyłogi rękawów żółte. Czechczerzy i półkamasze białe, także pasy. Otok czapki i daszek ze skóry czarnej. Kita i szlify pasowe. Wg obrazu J. Suchodolskiego „San Domingo”. Nr inw. 1116 MWP

7. Fizylier legii polsko-włoskiej 1805 r. Czapka i kurtka oraz spodnie granatowe, wyłogi karmazynowe, kordony, pasy i kamizelka białe. Guziki i półstońce srebrne. Pompon biało-pasowy. Wg cytowanej wyżej ryc. Focossiego — Corbetta
8. Fizylier Legii Północnej 1807 r. Czapka, kurtka i spodnie granatowe, rabaty, wypustki na kolanach i rekawach oraz kantach czapki i łapka na rękawie karmazynowe. Kita i szlify niebieskie. Pasy białe — wg przepisu (Gembarszewski, Wojsko Polskie 1807—1814, Warszawa 1912) i fot. akwareli Deavals w zbiorach Muzeum WP
9. Woltżer 4 pułku piechoty Legii Poznańskiej (późniejszy 12 pp) 1807 r. Czapka, kurtka i spodnie granatowe, wypustki na kantach czapki, kołnierz, rabaty i wyłogi żółte. Kamasze czarne, szlify, kordony i pompon zielone. Pasy i lejbiak białe — wg opisu A. Białkowskiego. Pamiątnik starego żołnierza, Warszawa 1903
10. Fizylier 8 pp Księstwa Warszawskiego 1809. Kurtka granatowa, rabaty, wyłogi i wypustki karmazynowe. Chechczery i półkamasze

11. Grenadier Legii Nadwiślańskiej 1808. Kurtka granatowa, kołnierz, rabaty i wyłogi rękawów żółte. Spodnie, szlify, pasy i kordony białe. Czako i kamasze pasowe. Wg rycin francuskich z epoki w zbiorach Muzeum WP i akwareli ze zb. N. Zawiszy
12. Grenadier Legii Nadwiślańskiej 1813 r. Kolory te same. Czapka granatowa z pasowym pomponem. Wg litografii Charleta. Nr inw. 3940 MWP
13. Fizylier piechoty liniowej Królestwa Polskiego (ubiór z lat 1815—26). Kurtka granatowa, kołnierz, rabaty i wyłogi rękawów żółte. Spodnie, pasy, kordony i pompon białe. Kaszkiel i kamasze czarne. Orzeł, podpinka i guziki białe. Wg oryginalnych mundurów w zbiorach MWP, cykl obrazów Józefa Łukaszewicza i „Roczników Wojskowych Królestwa Polskiego” w zbiorach MWP

X. Linder 63

granatowe rogatywki z barankowym otokiem, z kokardą zamiast dawnej kitki. Grenadierzy nosili zapewne pasowe kity z włosia zwisającego w formie buńczuka, według wzoru francuskiego, takie kity widzimy u grenadierów na obrazie J. Suchodolskiego „San Domingo”¹³ i rycinie z epoki pt. „Polak Legionista — Legionnaire Polonais — Pohnischer Legionist”¹⁴ przedstawiającej Legię Naddunajską. Nowością była tylko wypustka pasowa na kantach czapki, odpowiednik wypustek na mundurze. Czapki generalskie, a zapewne i oficerów sztabu nie miały wypustek (czapka gen. J. H. Dąbrowskiego nr 15565 MWP oraz czapka tegoż generała na obrazie (kopii) J. Suchodolskiego „Wjazd generała Jana Henryka Dąbrowskiego na czele legionu polsko-włoskiego do Rzymu w 1798 r.”¹⁵).

Na obrazie Suchodolskiego gen. Dąbrowski przedstawiony jest w mundurze identycznym z mundurami generałów polskich z lat 1790—94, tj. czapce rogatywce z barankiem siwym, w kurtce polskiej z haftem (wężykiem) generalskim srebrnym na kołnierzu, rabatach i wyłogach rękawów (charakterystyczne, że wyłogi rękawów są spiczaste, tak jak na zamieszczonych rycinach na wzór lekkiej piechoty francuskiej, a nie okrągłe jak w mundurach 1790—94 r.), w rajtuzach z lampasami. Czapka i wyłogi są pasowe (oryg. czapka w Muzeum WP jest karmazynowa), może jest to błędne odczytanie kopisty (Suchodolski malował karmazyn i pas bardzo podobnie i trzeba wprawnego oka i wiedzy munduroznawczej, żeby rozpoznać jaki kolor namalował artysta), a może mundur uszyty jest według przepisu z 1798 r., który przewidywał wyłogi pasowe dla całej Legii.¹⁶

Z listu gen. Rymkiewicza do A. Kosińskiego wynika, że prawdopodobnie zatrzymano dotychczasowe kolory wyłogów. Kurtka szeregowych i oficerów na wszystkich znanych mi obrazach i rycinach ma krój polski (a więc kurtki Kawalerii Narodowej,¹⁷ która była wzorem dla wprowadzonych w okresie Sejmu Czteroletniego mundurów „wzoru narodowego”, które zastąpiły fraki i kamizelki w piechocie i artylerii, tak jak rogatywka zastąpiła trzyrożny kapelusz, a pantalony obcisłe — spodnie i kamasze). Nowością są tylko stojące, nieprzekładane kołnierze, spi-

¹³ Nr inw. 1116 MWP.

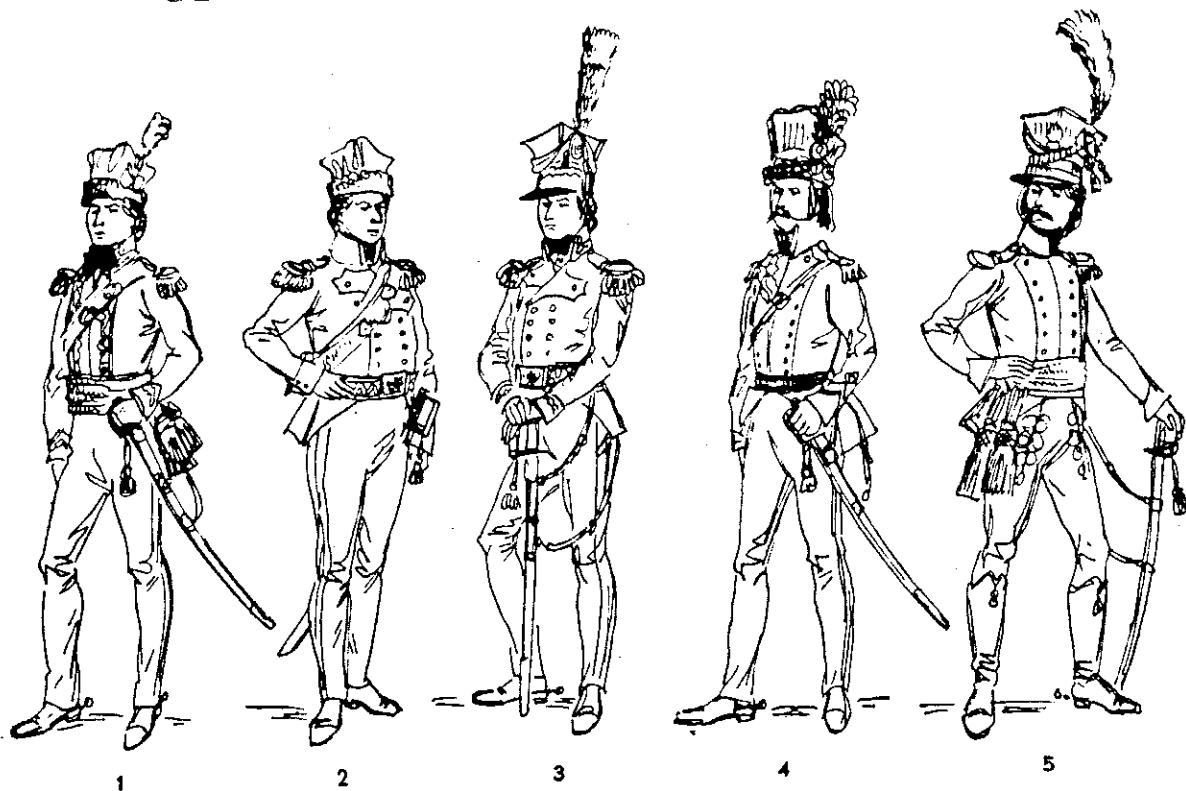
¹⁴ Nr inw. — 37584 MWP i 3937 MWP.

¹⁵ Nr inw. 12765 MWP.

¹⁶ List gen. Rymkiewicza do A. Kosińskiego — 20.XI.1798 r. — „Wiem, że jest rozkazem ministra, aby cała legia miała wyłogi i obszlegi pasowe, ale to dopiero wtenczas stać się musi, kiedy cała legia się umunduruje de novo, to jest za dwa lata” (1800 r.). W liście tym znajduje się cenna informacja, że na szycie czapki asygnowano 19 sous, co w porównaniu z ceną szycia munduru (3 liwry 10 sous) wskazywałoby, że musiały być to czapki nieskomplikowanej roboty, zapewne takie jakie widzimy na ww rycinach.

¹⁷ Kurtka towarzysza Kawalerii Narodowej 1790—94 r. Nr inw. 24435 MWP.

GENERALOWIE I OFICEROWIE LEGIONÓW

1. **General (J. H. Dąbrowski):** kurtka i rajtuzy granatowe z karmazynowymi (pasowymi?) wyłogami, rabatami, kołnierzem i lampasami. Czapka karmazynowa (pasowa?) z siwym barankiem. Kokarda biała, nad nią także kita w ujęciu z piórek czerwonych i niebieskich. Szlify, hafty („wężyki”), szarfa i bandolier do ładownicy srebrne. Wg obrazu ol. (kopla) Januarego Suchodolskiego „Wjazd gen. J. H. Dąbrowskiego do Rzymu 1798 r.”, nr inw. 12765 MWP
2. **General (J. H. Dąbrowski) — ubiór polowy.** Kurtka i rajtuzy granatowe, 3 guziki, szlify i bandolier srebrne. Pas karmazynowy ze srebrnym wężykiem. Czapka karmazynowa ze siwym barankiem. Zapewne noszono też do małego munduru buty węgierskie. Wg zachowanych oryginalnych przedmiotów po gen. J. H. Dąbrowskim (czapka, kurtka, bandolier i pas) — nr inw. 15565 MWP
3. **General (J. H. Dąbrowski):** kurtka, raj-

tuzy i czapka granatowe. Odpięte klapy kurtki, kołnier, wyłogi rękawów i podszewka pól — karmazynowe. Pas, jak poprzednio. Lampasy karmazynowe. Szlify, hafty i guziki srebrne. Takież kordony u czapki. Kita czerwono-niebiesko-biała. Wg portretu gen. J. H. Dąbrowskiego, nr inw. 1118 MWP

4. **Oficer kawalerii 1799 r.:** kurtka i rajtuzy granatowe. Czapka kołnier, rabaty i wyłogi rękawów karmazynowe z białą wypustką. Guziki i szlify srebrne. Pasy, otok czapki i kita — czarne. Wg ryc. Joba „Officier de cavalerie de la legion polonaise (1799)”. Nr inw. 8850 MWP
5. **Oficer grenadierów 114 półbrygady polskiej na San Domingo 1803**
Kurtka, spodnie i czapka granatowe, Kołnier, wyłogi i rabaty żółte. Guziki, szlify, kordony, łańcuszkowa podpinka, szarfa i wyszycia na spodniach srebrne. Kokarda trójkolorowa francuska, kita pasowa. Otok czapki, daszek i buty czarne. Szable w oprawie mosiężnej. Wg wyżej cytowanej akwareli C. Hamiltona Smitha

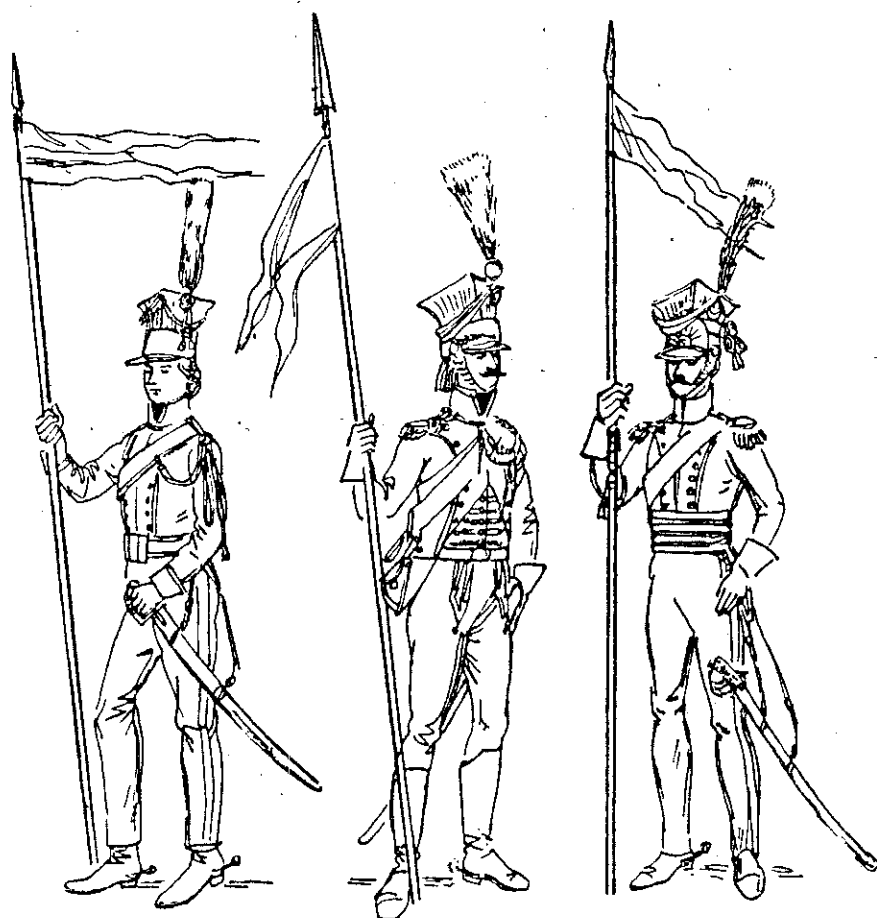
czaste wyłogi rękawów i wypustki w miejscu wyłogów. Spodnie szeregowych natomiast i ich kamasze są typu lekkiej piechoty francuskiej i tylko kawalerzyści, oficerowie i generałowie nosili rajtuzy z lampasami. General Dąbrowski na portrecie z lat 1799—1800(?)¹⁸ ma wyłogi kurtki odpięte na sposób generałów francuskich, pozwalające widzieć halsztuk i żabot, tak samo odpięte są wyłogi na oryginalnym „małym” mundurze generała (nr 15565 MWP).

„Przepis munduru dla korpusu polskiego” z dnia 31 października

¹⁸ Nr inw. 1118 MWP.

1798¹⁹ mówi: „Czapka żołnierska koloru ciemnozielonego z wypustkami na wszystkich szwach pąsowymi i białymi — zamiast baranka sukno w dawnych kolorach batalionowych — niestety, nie można stwierdzić,

KAWALERIA

1. Ulan Legii Naddunajskiej. Kurtka i rajtuzy granatowe. Kołnier, wyłogi rękawów, lampasy na raituzach i wypustki rabatów — karmazynowe. Czapka granatowa z otokiem czarnym skórzanym. Kita pąsowa, kordony i akselbanty pomarańczowe. Proporzeczek niebiesko-biało-pąsowy. Wg ryc. „Polak Legionista”.

2. Ulan, 1802. Kurtka, spodnie i czapka granatowe. Kołnier, wypustki na kurtce i lampasy na spodniach — żółte. Otok, pasy i kamizelka — białe. Guziki srebrne. Szamierowanie kamizelki ciemnożółte, pompon żółty, kita pąsowa z wierzchem żółtym.

Proporzeczek zielono-biało-pąsowy. Układ stref identyczny jak w proporzeczkach ułanów Księstwa Warszawskiego. Wg facsimile akwareli „Soldato Polacco...”

3. Lansjer Nadwiślański, 1808. Czapka, kurtka i spodnie granatowe. Kołnier i rabaty żółte, także lampasy na raituzach. Półścionce żółte. Kita czarno-niebieska. Podpinka i guziki srebrne. Pas w strefy białe i granatowe. Wg litografii przedstawiającej Legię Nadwiślańską, rys. A. Marbot, lit. G. David. Nr inw. 3941 MWP

¹⁹ Cyt. wg Lubicz-Pachonński, Wojna francusko-neapolitańska 1798 i udział w niej Legionów polskich, Kraków 1947.

czy czapka taka była w użyciu — prawie wszystkie czapki polskie (tzn. rogata) aż do powstania styczniowego mają otok barankowy lub skórzany, tylko czapki generalskie Ks. Warszawskiego i czapka oficerska 2 pułku Mazurów z 1831 r. (nr inw. 6415 MWP) mają otoki karmazynowe.

Natomiast musiała być w użyciu czapka (w latach przypuszczalnie 1798—1801) rogata, usztywniona, jeszcze z barankowym otokiem, ale już z daszkiem i podpinką. Taką czapkę ma ułan na akwareli zatytułowanej „Soldato Polacco a Cavallo al Servizio della Republica Italiana” reprodukowanej w „Broni i Barwie” nr 13/1960. Żółta barwa wyłogów świadczy, że mundur pochodzi z czasów po dekretach prezydenta republiki włoskiej z 16.VI.1802 r. i 26.IX.1802 r. Takie właśnie wysokie, sztywne rogata czapki z barankowym otokiem i skórzanym daszkiem nosiła włoska artyleria konna i korpus pociągów w okresie napoleońskim. Wydaje się oczywistym, że czapki tego typu były wzorowane na czapkach legionistów.²⁰

W zbiorach Archiwum Ikonograficznego Muzeum WP znajduje się rycina wykonana po roku 1813, zatytułowana „Józef Xsążę Poniatowski Wódz Naczelny Wojska Polskiego Marszałek Państwa Francuskiego Kawaler różnych Orderów” (nr inw. 8359 MWP), przedstawiająca ks. Poniatowskiego w „wielkim mundurze” generała dywizji w czapce wyżej opisanego typu. Dokładność i wierność pozostałych szczegółów ubioru, czapraka i rzędu końskiego nie pozwala wątpić w prawdziwość wyglądu czapki.

Na rycinie Rugendasa przedstawiającej Legię Naddunajską²¹ piechota ubrana jest w mundury francuskiej piechoty liniowej. Dwie figury na pierwszym planie ubrane są w mundury francuskiej artylerii konnej, lecz czapki mają polskie, czarne, chyba ceratowe (lub skórzane), gdyż widać połysk, którego nie może mieć sukno, z daszkami, kordonami i kitą. Podobne czapki mają ubrani w płaszcze ułani (na drugim planie). Na rycinie „Polak Legionista — Legionnaire Polonais — Pohlnischer Legionist”²² obaj legioniści mają kurtki kroju polskiego, ale z wyłogami i wypustkami wzoru lekkiej piechoty francuskiej, karmazynowymi, nie paśowymi. Czapki rogata, sztywne, bez wypustek, z kordonami, kitami i daszkami, bez podpinek. Ułan ma otok skórzany, natomiast grenadier (karabinier?) ma otok z czarnego sznura (?). (Czapka tego typu generała brygady z 1807 r. z czarnym barankowym otokiem, okręconym sznurem

²⁰ Wg „Pamiętników Franciszka z Błociszewa Gajewskiego” czapki takie otrzymało wojsko Księstwa Warszawskiego w 1807. Za potwierdzenie tej informacji możemy uważać czapkę pospolitego ruszenia sieradzkiego z 1807 r. (nr inw. 1135 MWP).

²¹ Sztych kolorowany z epoki „Polnische Legion” — rys. Rugendasa, ryt. Steinle — nr inw. 8350 MWP.

²² 2 ryciny jednakowo kolorowane, nr inw. — 37584 MWP i 3937 MWP.

karmazynowo-srebrnym znajdowała się do 1939 r. w zbiorach Krasieńskich pod nr. 564). Kawalerzysta ma rajtuzy z jednym lampasem, piechur spodnie i kamasze według wzoru lekkiej piechoty francuskiej. Bardzo ciekawym szczegółem we wszystkich ww materiałach jest pas.

Na akwareli ze zbioru N. Zawiszy, na ryc. Davida oraz na rycinie z albumu Verniera — legionieści mają pas główny przykryty szarfą trójkolorową, niebiesko-biało-pasową. „Ugoda zawarta między Administracją Generalną Lombardii ... a obywatelem Dąbrowskim generałem porucznikiem ... z 9.I.1797 r.” mówi o kokardzie francuskiej, ale nie wspomina o szarfi. Jest to tym dziwniejsze, że w armii francuskiej nosili ją (tj. szarfę trójbarwną) generałowie.

Szczegół ten powtórzony kilkakrotnie należałoby przyjąć za autentyczny. Bardzo ciekawe są pasy legionistów z ryciny „Polak legionista...” granatowe z karmazynową wypustką, w miejscu klamry trzy pionowe pasy, niebieski, biały i pasowy. Uwzględniono w ten sposób tradycję mundurową z lat 1790—94, tzn. pas główny z klamrą, ale w miejsce klamry umieszczono jakby miniaturę sztandaru republikańskiego.

W pierwszym pięcioleciu XIX wieku nie istnieje wprawdzie oficjalnie wojsko polskie, ale istnieją nieliczne wprawdzie jednostki polskie, a tym samym rozwija się mundur polski. Oficer grenadierów z akwareli C. Hamiltona Smitha²³ jest ubrany podobnie jak oficerowie piechoty legionów i wojsk Rzeczypospolitej, ale czapka jest już prototypem czapki wojsk Księstwa Warszawskiego; na spodniach wyszycia według modnych w armii francuskiej wzorów huzarskich. Grenadierzy na obrazie Suchodolskiego „San Domingo” mają kurtkę kroju polskiego, czapki rogate, sztywne, ze skórzanym otokiem i daszkiem, z pasowymi kitami wzoru francuskiego. Czechczery białe i także półkamasze. Cała sylweta przypomina piechura Księstwa Warszawskiego. Na rycinie R. Focossiego (lit. Corbetta — Mediolan 1845) w zbiorach Archiwum Ikonograficznego Muzeum WP, przedstawiającej przegląd wojsk pod Montechiaro 10.VI.1805 r. — widzimy legionistów polsko-włoskich. Piesi, zapewne fizylierzy (sądząc po kształcie naramienników), ubrani są w krótkie kurtki z karmazynowymi wyłogami, białe kamizelki, spodnie wpuszczone w krótkie kamasze i czapki rogate, z otokiem, daszkiem i z nowym elementem, który odtąd będzie widniał na czapkach wszystkich jednostek polskich w służbie francuskiej (szwoleżerzy gwardii, lansjerzy nadwiślanscy, Legia Nadwiślańska) oraz niektórych jednostek wojsk Księstwa (Muzeum WP posiada czapki 8 i 17 pułku ułanów z półsłońcem²⁴ —

²³ Oficer grenadierów 114 polskiej półbrygady — akwarela C. Hamiltona Smitha malowana z natury na San Domingo w 1803 r., w zbiorach Victoria and Albert Museum w Londynie (Nr inw. 93).

²⁴ Czapka oficera 8 pułku ułanów 1810 r., nr inw. 1137 MWP. Czapka oficera

